

Юридичні науки

УДК 343.13

Бражник Володимир Олександрович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Бражник Владимир Александрович

студент

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Brazhnik Vladimir

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the

Yaroslav Mydriy National Law University

Сидоренко Дмитро Андрійович

студент

Інституту прокуратури та кримінальної юстиції

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Сидоренко Дмитрий Андреевич

студент

Института прокуратуры и уголовной юстиции

Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

Sydorenko Dmitriy

Student of the

Institute of Public Prosecutor and Criminal Justice of the

Yaroslav Mydriy National Law University

Науковий керівник:

Кушніренко Олександр Георгійович

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри конституційного права України

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Научный руководитель:

Кушніренко Александр Георгиевич

кандидат юридических наук,

доцент кафедры конституционного права Украины

Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого

Research manager:

Kushnirenko Alexander

Candidate of Legal Sciences,

Docent of Department of Constitutional Law of Ukraine

Yaroslav Mudryi National Law University

**ДО ПИТАННЯ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В
УМОВАХ ДІЇ СПЕЦІАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМУ
К ВОПРОСУ ОГРАНИЧЕНИЯ ПРАВ И СВОБОД ЧЕЛОВЕКА В
УСЛОВИЯХ ДЕЙСТВИЯ СПЕЦИАЛЬНОГО ПРАВОВОГО РЕЖИМА
TO THE QUESTION OF THE LIMITATION OF HUMAN RIGHTS AND
FREEDOMS IN THE CONDITIONS OF THE ACTION OF THE
SPECIAL LEGAL REGIME**

Анотація. У статті досліджено поняття «спеціальний правовий режим», розглянуто питання обмеження прав людини в умовах спеціального правового режиму. З'ясовано, що обмеження прав і свобод у період спеціального правового режиму, як правило, не поширюються на основні права громадян; мають обмежений за обсягом і часом дії, застосовуються тільки на підставі відповідних нормативно-правових

актів. Досліджено, що спеціальний правовий режим означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян та тимчасовий відступ від положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конституції України.

Ключові слова: спеціальний правовий режим, обмеження прав людини, права і свободи людини, воєнний стан, надзвичайний стан, абсолютні права людини.

Анотація. В статті досліджено поняття «спеціальний правовий режим», розглянуті питання обмеження прав людини в умовах спеціального правового режиму. Вияснено, що обмеження прав і свобод в період спеціального правового режиму, як правило, не розповсюджуються на основні права громадян; мають обмежений по об'єму і в часі дії, застосовуються тільки на основі відповідних нормативно-правових актів. Доведено, що спеціальний правовий режим означає можливість законного обмеження прав і свобод громадян і тимчасове відступлення від положень Конвенції о захисті прав людини і основних свобод і Конституції України.

Ключевые слова: специальный правовой режим, ограничение прав человека, права и свободы человека, военное положение, чрезвычайное положение, абсолютные права человека.

Summary. The article investigates the concept of "special legal regime", deals with the issue of restricting human rights under the special legal regime. It was clarified that restrictions of rights and freedoms during the special legal regime, as a rule, do not apply to the basic rights of citizens; are limited in scope and time of action, are applied only on the basis of the relevant regulatory acts. It was investigated that the special legal regime means the possibility of legitimate restriction of the rights and freedoms of citizens and a temporary departure from

the provisions of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the Constitution of Ukraine.

Key words: *special legal regime, restriction of human rights, human rights and freedoms, military status, state of emergency, absolute human rights.*

Постановка проблеми. Стаття 3 Конституції України передбачає, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Завдання забезпечення прав і свобод громадян набуває особливого значення в період дії спеціальних правових режимів, тобто при виникненні різних ситуацій надзвичайного характеру, коли нормальне функціонування суспільства і держави внаслідок тих чи інших причин стає неможливим [1].

Тому, зважаючи, що в Україні відбулася окупація території Автономної Республіки Крим та місто Севастополь, тимчасово окуповані східні регіони України, особливого значення набувають проблеми правового забезпечення життєдіяльності громадян в умовах дії зазначених негативних чинників.

Огляд останніх досліджень і публікацій. Проблема обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму є однією з гострих та дискусійних не лише у доктрині національного права та міжнародного права, а й у практиці застосування таких обмежень при виникненні спеціального правового режиму. Так, питанням забезпечення прав людини під час дії окремих правових режимів у юридичній літературі присвячена певна увага науковців. Окремі аспекти зазначеної проблеми розглядали: Васечко Л. О., Глушков В. О., Гончар О. В., Гуляєва О. Є., Максименко С. В., Осинська О. В., Опанасюк Н. А., Пунда О. О., Шимчук А. О. та інші. Однак аспекту меж обмеження прав людини в умовах дії спеціального правового режиму приділялася незначна увага.

Формулювання завдання дослідження. Основним завданням цієї статті є дослідити поняття «спеціальний правовий режим», розглянути питання обмеження прав людини в умовах спеціального правового режиму. З'ясувати особливості обмеження прав і свобод у період спеціального правового режиму. Дослідити можливість тимчасового відступу від положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конституції України в період спеціального правового режиму.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі під поняттям «правовий режим» традиційно розуміють певний порядок правового регулювання, який забезпечується через особливе поєднання залучених для його здійснення способів, методів та типів правового регулювання [9, с. 25-29].

Розрізняють загальний та спеціальний правовий режими. Зокрема, Л. К. Крупа, зазначає, що спеціальний правовий режим – це особливий порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який встановлюється стосовно конкретного кола об'єктів або сфери їх діяльності та який відрізняється від загального режиму, пільговою або обмежувальною спрямованістю регулювання, що обумовлена публічним інтересом, який виявляється в усіх елементах його механізму, зокрема через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони й додаткові підстави юридичної відповідальності [10, с. 12].

На наш погляд, в даному аспекті поняттям спеціального правового режиму охоплено режими, мова про які йдеться в Законах України, і які пов'язані з надзвичайними ситуаціями різного характеру, зокрема «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 року, «Про правовий режим надзвичайного стану» від 28 грудня 2015 року.

Слід звернути увагу на те, що А. В. Басов виділяє наступні ознаки обмежень, що застосовуються в умовах спеціального правового режиму.

По-перше, обмеження становлять собою певні юридичні та фактичні наслідки у вигляді «незручних» умов для здійснення правових інтересів відповідних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб), права і свободи яких обмежуються за одночасного задоволення «правових інтересів» суб'єкта владних повноважень, що запровадив такі обмеження, або інтересів третьої сторони, яка зацікавлена в запровадженні таких обмежень [6].

В цьому аспекті слід зазначити, що обмеження прав людини – це звуження обсягу прав людини, а також чинники, що унеможливають або ускладнюють реалізацію особою прав та свобод [7, с. 5].

Осинська О. В. вважає, що обмеження прав і свобод людини – це законодавче звуження змісту та (або) обсягу прав і свобод людини [11, с. 10]. Так, у ст. 64 Основного Закону зазначається, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України. Але в умовах введення воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень. Вказані норми Конституції України відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [2]. Однак, у той же час слід зазначити, що закон передбачає цілу низку прав, обмежувати які, навіть у таких скрутних обставинах, забороняється. Відповідно до ст. 64 Конституції України в умовах воєнного або надзвичайного стану не можуть бути обмежені наступні права і свободи, передбачені Основним законом: рівність конституційних прав і свобод та рівність перед законом; право на громадянство та на зміну громадянства; право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право надсилати

індивідуальні чи колективні письмові звернення та на обґрунтовану відповідь на них; право на житло; на рівні права і обов'язки подружжя у шлюбі та сім'ї; рівність прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним; право на судовий захист прав і свобод людини і громадянина; право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди; право знати свої права і обов'язки; гарантія, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи; право на правову допомогу; право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази; неможливість бути двічі притягненому до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення; презумпція невинуватості; гарантія того, що особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом [1].

З наведеного випливає друга ознака - обмеження завжди становлять собою зменшення «вільної» (тобто дозволеної нормами права) поведінки (дій).

По-третє, обмеження, що запроваджуються у зв'язку з виникненням спеціальних правових режимів, завжди мають установлені нормами права (законом) межі їх реалізації, зокрема:

- просторові - запроваджуються на певній території, яка має бути визначена у відповідному акті (указі Президента, рішенні парламенту країни, Уряду тощо);

- тимчасові - запроваджуються в умовах виникнення спеціального правового режиму, в обов'язковому порядку мусять мати строк дії, що також визначається в рішенні уповноваженого суб'єкта.

По-четверте, правомірне обмеження в умовах виникнення надзвичайних ситуацій установлюється лише відповідним уповноваженим

суб'єктом з дотриманням процедури, що визначена в нормативно-правових актах(законах).

По-п'яте, обмеження, що застосовується в умовах виникнення надзвичайних ситуацій, завжди пов'язане з розширенням компетенції органів державної влади, що відповідальні за ліквідацію негативних наслідків надзвичайної ситуації [6].

Однак на практиці вказані обмеження мають дещо інший характер, ніж це задекларовано в нормативно-правових акта та доктрині. Зокрема, 23.03.2017 року, у зв'язку із загостренням ситуації в районі проведення антитерористичної операції (далі - АТО), підвищенням ризику проникнення диверсійно-розвідувальних груп, Антитерористичний центр при Службі безпеки України (далі - АТЦ) відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 року запровадив тимчасові обмеження на території Луганської та Донецької областей.

Так, було введено заходи безпеки, які передбачають:

- заборону переміщення зареєстрованої спортивної, мисливської вогнепальної зброї та пристроїв для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії до району та в районі проведення АТО;
- обмеження руху транспортних засобів дорогами, які відсутні в реєстрі автомобільних доріг і проходять поза межами встановлених пунктів пропуску, крім спеціалізованої сільськогосподарської техніки, що проводить польові роботи;
- посилення роботи патрульної охоронної служби та здійснення превентивної та профілактичної діяльності щодо недопущення правопорушень, недопущення перебування у районах проведення заходів іноземних громадян і осіб, які не мають відповідної реєстрації;
- забезпечення своєчасного реагування на заяви, повідомлення про злочини, інші правопорушення та події, а також проведення

організаційних і практичних заходів щодо забезпечення публічної безпеки і порядку на вулицях, площах, у парках, скверах, на стадіонах, вокзалах, інших публічних місцях;

- оперативне виявлення можливих причин, що сприяють вчиненню кримінальних та адміністративних правопорушень;

- обмеження переміщення осіб без документів, що посвідчують особу, з 22 години 00 хвилин до 05 години 00 хвилин;

- заборону перебування в лісових масивах та лісосмугах, біля водоймищ (річок, ставків) в районах розташування вразливих в терористичному відношенні об'єктів, магістральних газогонів, хімічних підприємств, ТЕС, плотин, тощо (крім співробітників лісового господарства та посадових осіб, задіяних в проведенні робіт з технічного обслуговування);

- заборону проведення туристичних екскурсій і походів, рибальства громадянами України та іншими особами поза встановлених відповідно до законодавства таких місць;

- заборону використання радіостанцій в транспортних засобах, крім установлених на транспорті спеціального призначення (або зареєстрованих у встановленому порядку);

- заборону здійснення будь-яких польотів безпілотних, легкомоторних літальних апаратів та проведення фото-, кіно- та відео-зйомок, а також відео, кіно- та фотознімання військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, військової техніки, місцевості розташування військових підрозділів ЗСУ, НГУ, ДПСУ, МВСУ, СБУ, що включені до сил та засобів АТО) та об'єктів [10].

Вказані обмеження стосуються усіх громадян України, крім військовослужбовців і співробітників правоохоронних органів у складі підрозділів, залучених до сил та засобів АТО.

Також в даному аспекті досить багато питань викликає і те, що 21 травня 2015 року Верховна Рада України прийняла постанову «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод», тим самим визнавши протиправність та одночасно легітимізувавши дискримінаційні процедури обмеження права та свобод, запроваджених всупереч положень зазначених міжнародно-правових актів.

Висновки. Отже, підсумовуючи варто погодитися з варто погодитися з О. В. Скрипнюком, що обмеження прав і свобод людини - це передбачений Конституцією та законами України режим тимчасового загального або конкретно-індивідуального призупинення чи звуження обсягу визначених і гарантованих Основним Законом прав і свобод в інтересах забезпечення прав інших людей, а також забезпечення національної безпеки й оборони України [12].

Однак, разом з тим, законодавство України передбачає можливість обмеження прав і свобод громадян у період дії спеціального правового режиму лише в тій мірі, в якій це необхідно для забезпечення оборони країни і безпеки держави, і в тих межах, яких вимагає гострота стану. Таким чином, прийняті у зв'язку з цим заходи з урахуванням міжнародно-правових норм не повинні спричинити яку-небудь дискримінацію окремих осіб чи груп населення винятково за ознакою статі, раси, національності, мови, походження, майнового і посадового положення, місця проживання, відношення до релігії, переконань, приналежності до громадських об'єднань, а також за іншими ознаками. Виникнення такої ситуації можливо пояснити мабуть тим, що в Україні був введений режим АТО, а не надзвичайний, чи воєнний стан.

Література

1. Конституція України: Прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. / Відомості Верховної Ради України (Далі — ВВР). - 1996. - № 30. - Ст. 141.
2. Загальна декларація прав людини: ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015
3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII / Відом. Верхов. Ради України. - 2015. - № 28. - ст. 250.
4. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16.03.2000 № 1550-III / Відом. Верхов. Ради України. 2000. № 23. – ст. 176.
5. Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські й політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод: Постанова від 21.05.2015 № 462-VIII / Відом. Верхов. Ради України. - 2015. - № 26. - ст. 267.
6. Басов А. В. Теоретико-правовий аналіз визначення поняття «обмеження» [Електронний ресурс] / А. В. Басов, Ю. Ю. Басова. Режим доступу : <http://applaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/3-9-2014-jubilee/item/381-teoretyko-pravovyi-analiz-vyznachennia-poniattia-obmezhennia-basov-a-v-basova-yu-yu>.
7. Васечко Л. Обмеження прав людини в умовах глобалізації: проблеми теорії і практики / Л. Васечко // Юридична Україна. 2013. № 1. С. 4-8.
8. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України / Д. Д. Коссе // Часопис Київського університету права. - 2010. - № 2. - С. 25-29.
9. Крупа Л. К вопросу о юридическом содержании понятия специальный правовой режим / Л. К. Крупа // Господарське право. 2001. № 2. С. 12.

10. Обмеження в зоні АТО: Від сьогодні АТЦ вводить низку обмежень на Донеччині та Луганщині [Електронний ресурс]. - Режим доступу: https://ua.censor.net.ua/news/433149/vid_sogodni_atts_vvodyt_nyzku_obmejen_na_donechchyni.
11. Осинська О. В. Обмеження прав і свобод людини: теоретико-прикладні аспекти: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / О. В. Осинська. Київ: Б.в., 2010. 20 с.
12. Скрипнюк О. В. Конституційно-правове регулювання обмеження прав і свобод людини й громадянина в Україні [Електронний ресурс] / О. В. Скрипнюк. - Режим доступу : <http://www.yourfuture.org.ua/ua/pb/2011/3/Skrupniuk.pdf>.